

Таємниці галицьких надр. Рафінування нафти на початку ХХ століття

By [Фотографії Старого Львова](#) - 1. 04. 2017

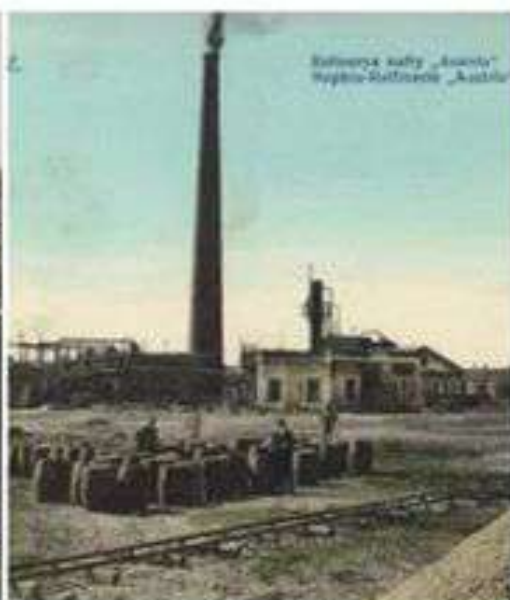
5 0

[Share on Facebook](#)

[Tweet on Twitter](#)

[G+](#)

[P](#)



Видобування та переробка нафти на початку ХХ століття на Галичині активно розвивалися і спричинилися до появи підприємств-мільйонерів. Найбільшими нафтовидобувними та нафтопереробними підприємства Галичини початку ХХ ст. були:

1) Галицьке Карпатське нафтове товариство (раніше – «Bergheim і Mac Garvey»), заснована в 1895 р., статутний капітал 16 млн корон. Продукція нафти у 1902 р. становила 130 тис. т.

2) «Східниця» («Schodnica»), Акціонерне нафтове товариство, заснована в 1896 р. (Англо-Австрійський банк), статутний капітал 10 млн корон.

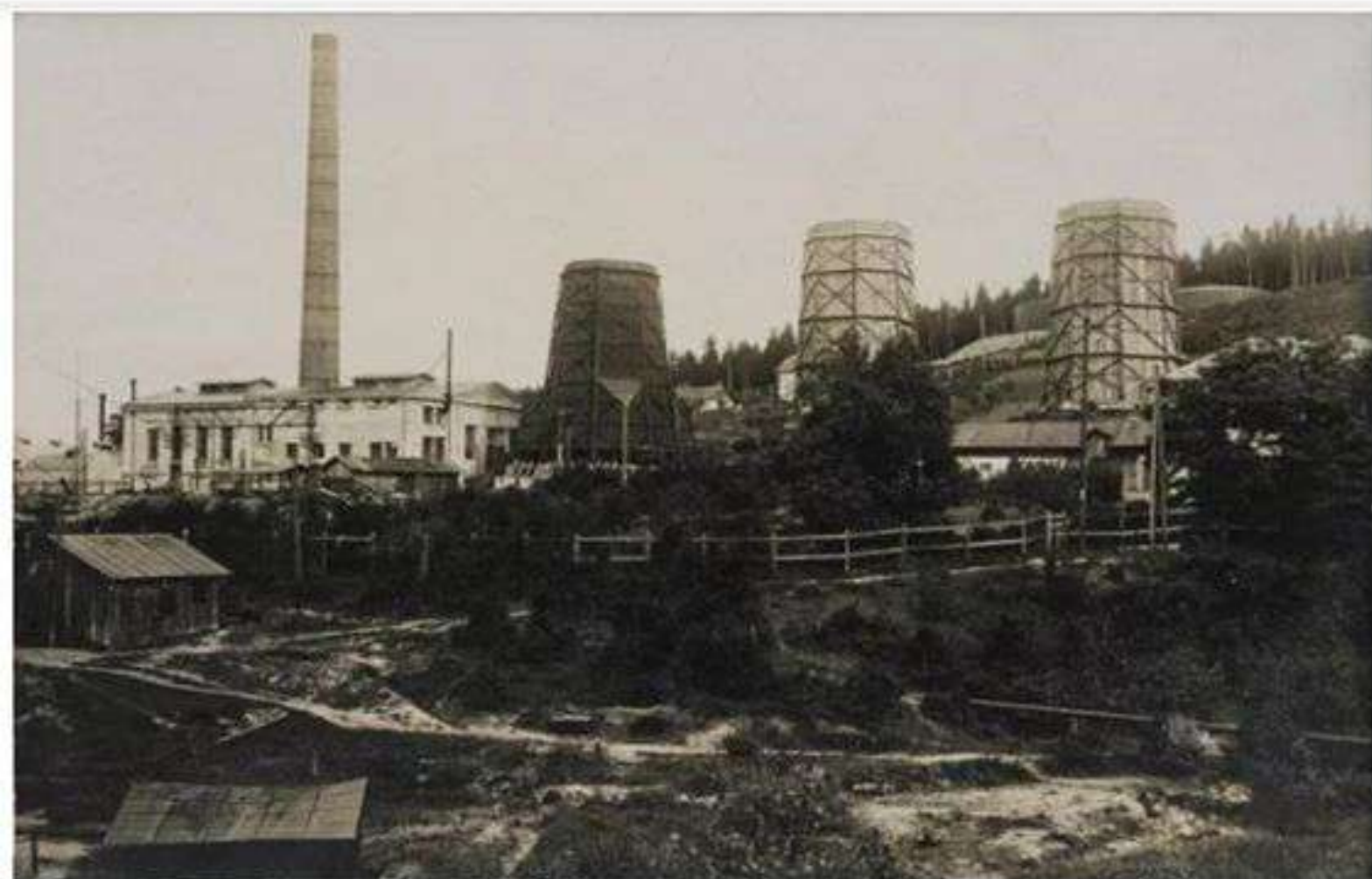


3) «Галичина», Акціонерне нафтове товариство, заснована в 1904 р. (після Anglicia-Petroleum Company), статутний капітал – 6 млн корон.

4) Перше Галицьке нафтове акціонерне товариство (раніше «St. Szczepanowski і Sp.»), засноване в 1889 р., статутний капітал – 2 млн корон.

5) Акціонерне товариство для нафтової промисловості, засноване в 1897 р., статутний капітал – 5,3 млн корон.

6) Галицьке акціонерне гірниче нафтове товариство, статутний капітал – 2 млн корон.



Борислав. Рафінерія. Поштівка 1931 року

Важливим елементом історії нафтової промисловості Галичини є питання боротьби за ціни на нафту. Нафтова промисловість час від часу піддається кризам, що супроводжується стійким поступовим зниженням цін у поєднанні з коливаннями в загальносвітовому масштабі. У 1872 р. квінталь (центнер) нафти на ринку коштував 36 корон (далі – К), у 1878–1879 рр. Слобода Рунгурська продавала її по 15 К, Східниця – по 6–7 К, Борислав – 3 К. У 1908 р. ціна нафти впродовж року знизилася до історичного мінімуму від часу видобування нафти у Галичині – з 1,5 до 1,0 К за центнер, дещо підвищившись до кінця року до 1,3 К. В той же час ціни у Румунії та Росії становили 3–4 К за центнер і то була істинна вартість нафти. Загальна вартість видобутої у Галичині нафти впала з 19 млн К у 1900 р. до 14,7 млн К – у 1902 р.

Причин для того існувало багато, насамперед, роздробленість виробництва, спекуляція, податковий тиск, політична складова (дешева сировина – для монархії та її верхівки, задіяної у нафтовому бізнесі) та багато інших.

Нафта-сирець безпосередньо після видобування була непридатною до використання через велику вогнебезпечність і недостатнє спалювання, однак піддавалася переробці, внаслідок чого можна було отримати ряд нафтопродуктів, життєво необхідних для суспільства.



Дрогобич. Рафінерія "Austria". Поштівка 1911 року

На початку XX ст. нафта, видобута у Бориславсько-Тустановицькому родовищі, давала 5–19 % бензину, 38–45 % керосину і газоліну, 5–13 % парафіну, 15–25 % мастильних масел, 3–6 % асфальту чи мазуту, решта (близько 15 %) втрачалася. А от нафта, що видобувалася з верхніх шарів у другій половині XIX ст., за даними Енглера та Гінтла, – до 65 % керосину і 5–10 % бензину.

Дистиляція всіх нафтопродуктів у невеликих рафінеріях здійснювалася в одних і тих же котлах, що вміщували до 5 т нафти. У великих рафінеріях використовувати цілий ряд поєднаних один з одним циліндричних котлів, об'ємом від 15 до 100 т, таким чином, що нафта безперервно послідовно протікаючи з вище розташованого і менш нагрітого котла в нижній, сильніше нагрітий, і т.д., утворювала в кожному з них різні фракції.

Малі рафінерії, що мали на меті отримання побільше керосину, використовували «розтріскування», тобто здійснювали дистиляцію важких масел і накипу. Великі – не використовувати цього методу, оскільки це зменшувало кількість парафіну і запобігало продукуванню мастильних матеріалів.



Дрогобич. Рафінерія "Polmin". Поштівка 1930 року

У торгівлю поступало три сорти керосину: 1) імперський безбарвний питомою вагою $0,810 \text{ г/см}^3$ і температурою випаровування $23\text{--}26^\circ\text{C}$; 2) гас-салон (стандарт) з вагою $0,815\text{--}0,820 \text{ г/см}^3$ і температурою випаровування 21°C ; 3) паливний, жовтий, з нижчою температурою випаровування (використовувався лише у Галичині та Угорщині і то в дуже малих кількостях).

Парафін отримували з парафінового масла при природному (взимку) або штучному (холодильні аміакові машини) охолодженні у звичайних бочках або спеціальних кристалізаторах до температури $-1\text{--}-4^\circ\text{C}$, при якому він утворює так звані парафінові луски. Їх пресують у прес-фільтрах, потім – у гідравлічних пресах, щоб позбавити парафін останків масел, і, нарешті, хімічно очищають чистою сірчаною кислотою, каустичною содою і содою.

Розвиток нафтопереробної промисловості переконливо доводив економічну слабкість Галичини. Хоча переробка нафти у Галичині та Америці була винайдена практично в один і той же час, перший нафтопереробний завод у Галичині виник лише у 1884 р., коли Станіслав Щепановський заснував у Печеніжині першу галицьку рафінерію. Потім виникли великі заводи в Глінніку Маріямпільському і Тшебіні (1898 р.). А після різкого росту видобування нафти після 1890 р. в швидкому темпі почали з'являтися великі заводи у Сілезії та Чехії (в Богуміні, Дзедзіце, Моравській Оставі, Моравському Свинові, Пардубіце, Коліні, Кралупі).



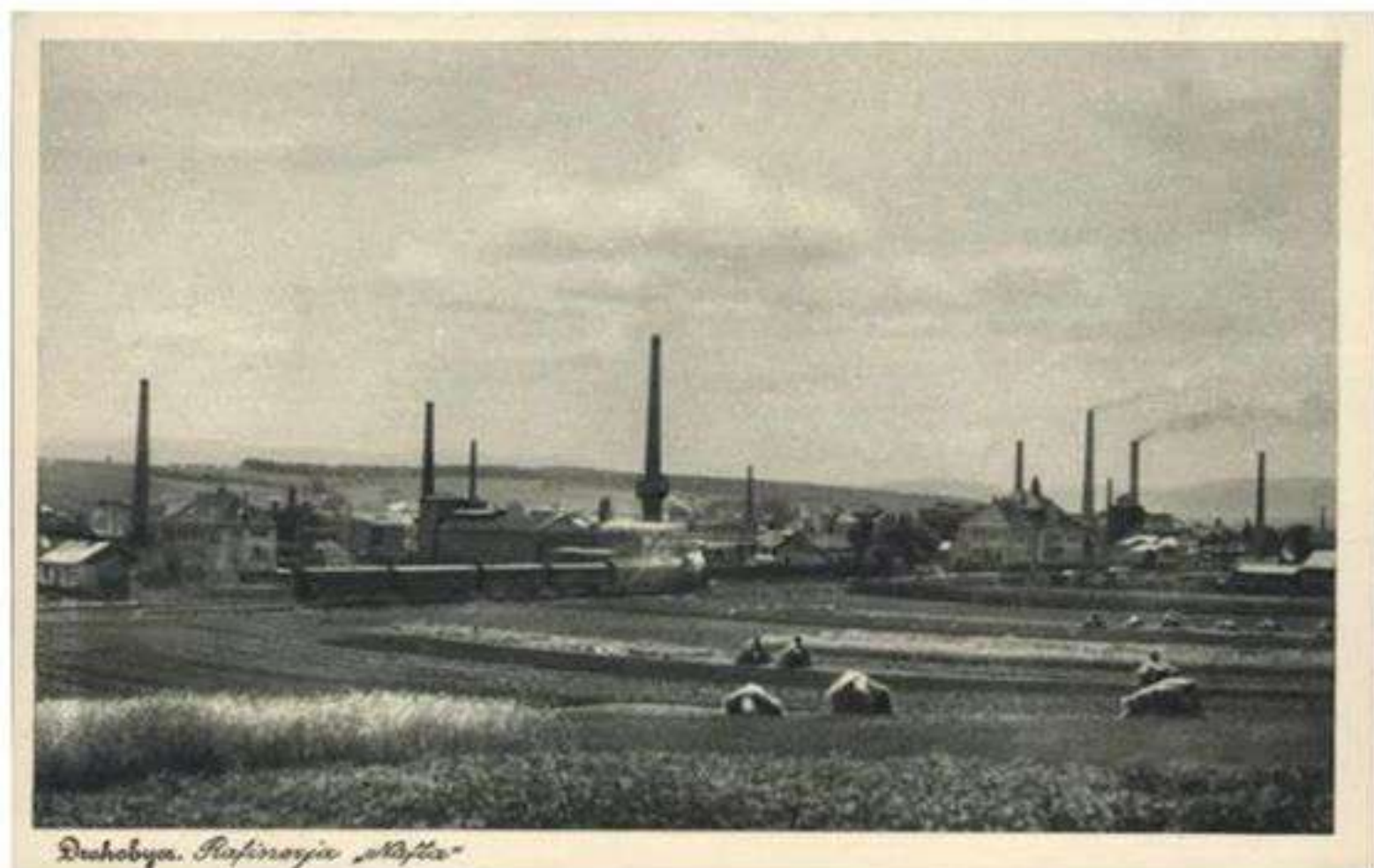
Дрогобич. Рафінерія "Галиція".

Дрогобич. Рафінерія "Галиція". Поштівка 1930 року

Разом зі старішими великими рафінеріями, опертими спочатку на іноземні нафти, в Трієсті, Ржеці, Флорісдорфі під Віднем і в Пешті, вони зайняли провідні місця в нафтопереробній промисловості, яким до 1899 р. вдалося охопити весь попит на керосин і бензин в монархії (219 тис. т).

У 1884 р. в Галичині вироблялося близько 20,4 тис. т керосину, в 1891 р. – удвічі більше, в 1897 р. – 63,5, в 1900 р. – 69,4 тис. т (69 рафінерій у Галичині та Буковині), в 1905 р. – 91,4 (61 галицько-буковинські рафінерії).

У 1884 р. в Галичині було 57 рафінерій, а в 1905 р. – 54 (у всій Австрії – 72). Таким чином, Галичина мала 3/4 загальної кількості рафінерій Австрії, проте більшість з них представляли собою невеликі підприємства. Про це свідчить той факт, що всі галицькі рафінерії заплатили дещо менше половини (10,15 млн К) загальної суми акцизу – 20,78 млн К. Більшу частину акцизу заплатив завод у Трієсті (1,6 млн К), Богуміні, Флорісдорфі і Дзедзіцах (1,42 млн К), Пардубіцах (1,3 млн К). З Галицьких заводів: Гліннік Маріямпільський – 1,47 млн К, Дрогобич («Галичина») – 1,1 млн К. Таким чином, можна допустити, що ці галицькі заводи займали, відповідно, третє та п'яте місця в Австро-Угорщині. Крім них, у Галичині діяли також великі заводи у Нігловицях (0,95 млн К), Тшебінії (0,92 млн К), Печеніжині (0,66 млн К) тощо.



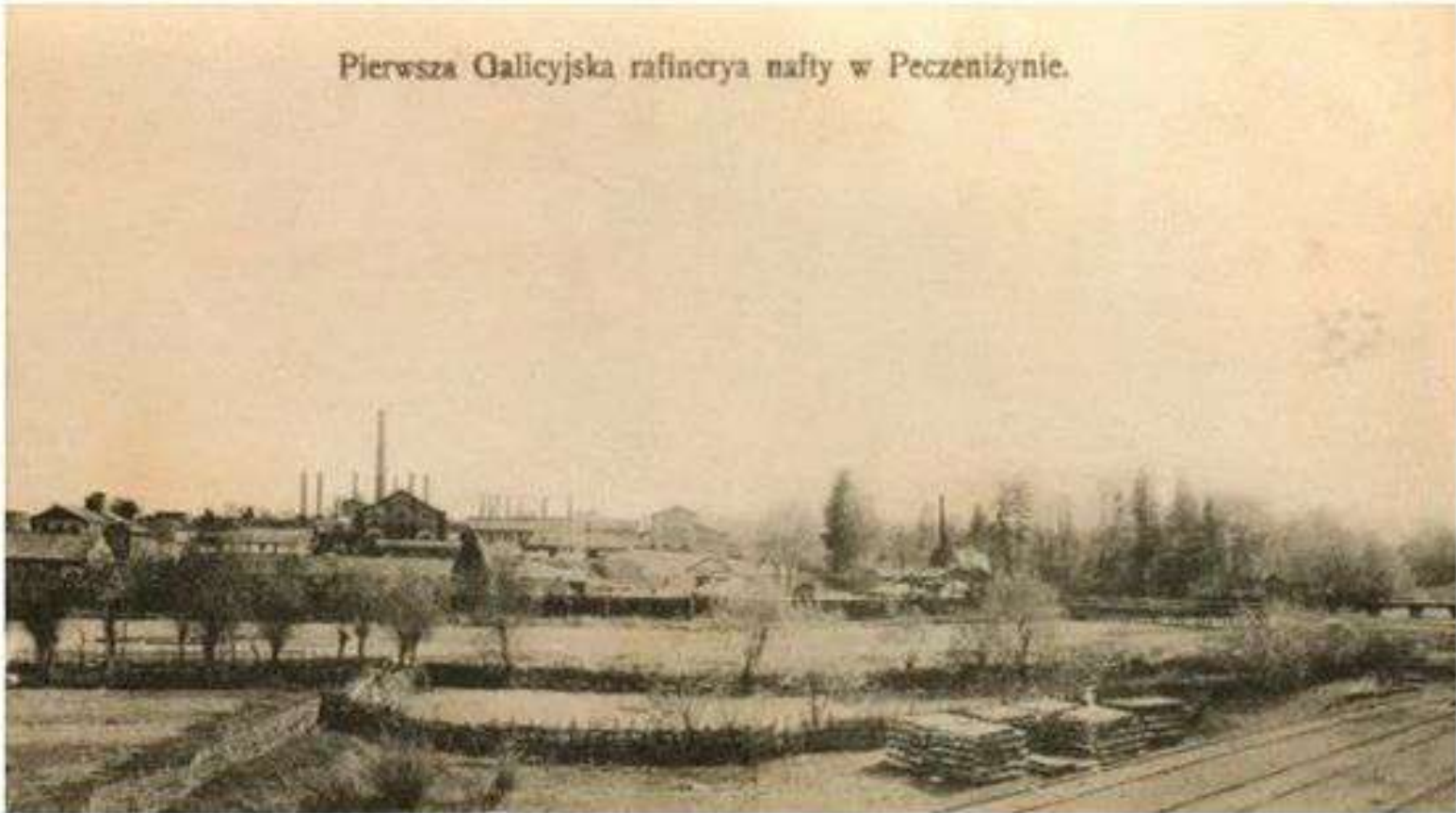
Дрогобич. Рафінерія «Нафта». Поштівка 1930 року

На великих рафінеріях працювало 80–350 робітників, на малих – до 20. Та й умови праці, обладнання, заробітна плата у них сильно відрізнялася. Великі рафінерії представляли собою потужні промислові комплекси з новітніми технологіями та устаткуванням.

У 1906 р. з галицької нафти для внутрідержавного використання виробили: 59 галицьких рафінерій – 83100 т нафтопродуктів, решта (13) австрійських рафінерій – 74200, 24 угорських рафінерій – 89000 т. На експорт всіма рафінеріями було виготовлено 170800 т нафтопродуктів.

Рафінеріями загалом було перероблено у 1905–1907 рр. майже 2,5 млн т галицької нафти. З ростом поставок нафти швидко зростала переробка нафти за рахунок будівництва нових і розширення діючих рафінерій і в цьому сенсі утвердилися три основні регіони нафтопереробки зі своїми особливостями: Галичина з орієнтацією на джерела сировини; Угорщина з модерновим підходом до виробництва; Австрія, що орієнтувалася на ринки збуту.

Pierwsza Galicyjska rafinerya nafty w Peczeniżynie.



Печеніжин. Перша галицька рафінерія. Потшівка 1885 року

На всіх рафінеріях Австро-Угорщини, за даними Станіслава Бартосевича, у 1905 р. вироблено продукції на суму 120 млн К (в т.ч.: керосин – 76 млн К; парафін – 14,4; мастильні масла – 12; експортний бензин – 12; бензин – 5; асфальт – 0,9 млн К), 66 млн К з яких використано: 1) сплата податків – 29,9 млн К; 2) транспортування нафти – 11,5 млн К; 3) виробничі витрати – 24,5 млн К. З решти 54 млн К 20 млн К використано на купівлю нафти (у середньому 2,85 К за 1 центнер), а 34 млн К – прибуток рафінерій. З цієї суми виплачувалася заробітна плата (15 млн К),

здійснювалися виплати «брутто» власникам земель (4,5–5 млн К), на складування сировини і продукції (3,5 млн К), решта – близько 10 млн К – чистий прибуток рафінерій. Цей дохід рафінерій був би значно більшим, якби діяло нормальне нафтове законодавство. Так, для прикладу, у Німеччині нафта-сирець була удвічі дешевшою, ніж у Австрії, а от акциз – утричі більший. Таким чином, і галицька нафта втрачала на 1 центнері на початку ХХ ст. приблизно 5 корон або загалом близько 100 млн корон.

Незважаючи на ріст видобування і переробки нафти, її ще мало вироблялося на душу населення у Австро-Угорщині: 1890 р. – 3,8 кг, 1900 р. – 4,7 кг, 1907 р. – кг, тоді, як у Німеччині ця цифра складала 15,5 кг, а в США, Швейцарії, Бельгії та Норвегії – 20 кг.



Рафінерія Давіда Фанто Пардубіце. Фото 1900 року

Більшість нафтопродуктів вивозилися поза межі Австро-Угорщини (1897–1908 рр. – щорічно 13080–24000 т), насамперед до Німеччини (70 % керосину, 60 % бензину, 90 % легких масел, 75 % мазуту і 50 % парафіну), Франції, Швейцарії, Туреччини і Бельгії (до всіх – керосин і бензин), Італії, Бельгії і Швейцарії (масла). Як видно, у більшості з цих країн видобувалася і перероблялася нафта, але місцеві фіни була значно вищими (про що йшлося вище), ніж у Австро-Угорщині, чи, тим паче, – у Галичині.

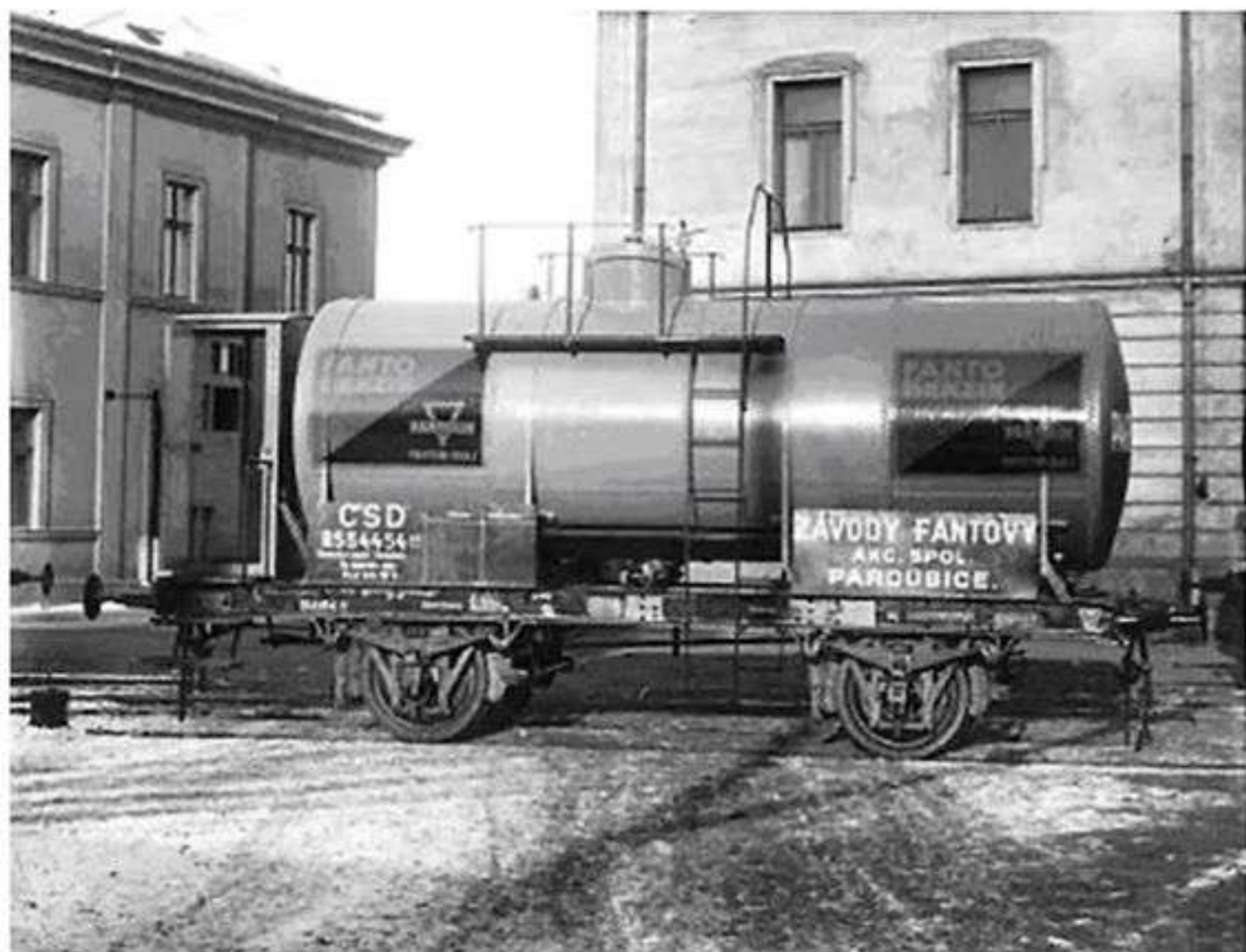
Поряд з цим, Австро-Угорщина також експортувала сировину й нафтопродукти: 11400 т керосину (3/4 з США), 15600 т мазуту (2,3 з США), 18300 т нафти з Румунії.



Рафінерія Давіда Фанто Пардубіце. Фото 1900 року

Оптовим продажем нафти у 1912 р. у Галичині займалися торгові фірми: «Княгиня Марія Любомирська & герцог Францішек Замойський» (Борислав), «Станіслав Богуш & Ска» (Борислав), «Феліціян Дембовський» (Борислав), «Кароль Дембський» (Борислав), «Спілка нафтова Оскара Лозинського & Тадея Тараєвича» (Львів), «Тадеуша Срочинського» (Ясло).

Станом на 1912 р. у Галичині знаходилося багато підприємств, що займалися переробкою нафти та виготовляли широкий асортимент продукції. Нафтопереробні заводи були, як правило, невеликими, однак окремі відносилися до найбільших підприємств Центрально-Східної Європи і там працювали сотні робітників. Загалом у Галичині діяло 51 нафтопереробне підприємство з 2231 працівником.



Рафінерія Давіда Фанто Пардубіце. Фото 1900 року

Очистку попутного газу та виготовлення скрапленого газу здійснювали достатньо великі фабрики у Львові (235 працівників) та Кракові (222 прац.); значно меншими були підприємства у Бережанах, Бялій, Грибові, Дрогобичі, Жешуві Коломиї, Львові, Станиславові, Стрию, Тарнові, Хранові та Ярославі.

Володимир КЛАПЧУК

доктор історичних наук, професор

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

© Клапчук В.М. Корисні копалини Галичини : видобування та переробка :

[Монографія] / В.М. Клапчук / ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». – Івано-Франківськ : Фоліант, 2013. – С. 67–216 (508 с.)

Посилання на сайт та монографію автора статті обов'язкове.